

Milan Mesić

Filozofski fakultet, Zagreb

Primljeno: 25.09.1990

ODBORNICI O MIGRACIJAMA I RAZVOJU

SAŽETAK

U uvodnom dijelu članka iznijet je kritički pregled evolucije vladajuće svijesti o vanjskim migracijama. Ona se ogleda i u stavovima anketiranih odbornika skupština općina Čakovca i Slunja. Anketno ispitivanje o temi migracije i društvenog razvitka provedeno je u ožujku 1989, u okviru srednjoročnoga istraživačkog projekta o *vanjskoj migraciji i društvenom razvoju*.

Uz evoluciju stavova o vanjskim migracijama, posebno članova SK, snimljen je, po sudu autora, i refleks nove vrijednosne orijentacije u odnosu na migracije, koja se probijala kako su se probijale i demokratske i političke promjene u Hrvatskoj. Ova je orijentacija pregnantno izražena sintagmom o "iseljenoj Hrvatskoj".

Baterijama pitanja ispitani su stavovi o migracijama i lokalnom razvoju, lokalnoj migracijskoj perspektivi, te povratku migranata. Na kraju, s pomoću jedne skale stavova Likertova tipa, faktorском analizom konstruirana su tri faktora, odnosno tri tipa vrijednosnih orijentacija ispitnika glede vanjskih migracija i društvenog razvoja: I – okrenutost daljnjim promjenama, II – zadovoljenje postignutih promjenama i III – okrenutost poduzetništvu.

Uvod

Vladajuća svijest, kao i pogledi običnih ljudi, bitno su se mijenjali u poslijeratnom razdoblju u odnosu na vanjske migracije. Treba imati na umu da su jugoslavenski komunisti izišli iz Revolucije s negativnim političkim stavom prema iseljavanju domaćeg stanovništva i takav je stav zadugo bio konstitutivni politički moment poslijeratne strategije društvenog razvoja. Ekonomska migracija iz južnoslavenskih zemalja prije stvaranja jedinstvene države objašnjavana je stranom vlašću i njezinom nebrigom za jugoslavenske narode, u čemu ima dosta istine, ali se cijeli problem teško može reducirati na sintagmu antinarodne vlasti. Kako onda objasniti migracijske valove iz zemalja bez tuđinske vlasti?

Kad je riječ o međuratnom razdoblju, svi su problemi društvenog razvoja, pa tako i vanjske migracije, u kominternovskom duhu svodeni na pojednostavljene proturječnosti kapitalizma samog. Vjerovalo se da će se svi razvojni problemi lako riješiti ukidanjem kapitalizma i "izgradnjom socijalizma". Puna zaposlenost na koju radnička klasa ima pravo u socijalizmu konačno će dokinuti nuždu ekonomskog iseljavanja, koje je štetno za privredni i nacionalni interes zemlje, a sramotno za njezin poredak. Kako je socijalizam, osim toga, neupitno shvaćen kao napredniji društveni poredak od svjetskog kapitalizma, koji je historijski osuđen na propast, to se slučajevi emigriranja iz socijalističke zemlje mogu tumačiti ponajprije političkim motivima onih koji su se ogrješili o Revoluciju i socijalizam, odnosno, u blažoj varijanti, zaostalom sviješću ljudi. Izgradnjom materijalne osnove socijalizma ovaj će, po *dijamatu*, producirati sebi korespondirajuću socijalističku (antikapitalističku) svijest i tako će, uz druge fundamentalne probleme društva, konačno

nestati i objektivni i subjektivni razlozi za iseljavanjem. Zatvaranje (privremeno) granica moglo se onda (ideološki) pravdati nacionalnim i *višim* interesima *izgradnje socijalizma*, dok se ne suzbiju politički protivnici i ne promijeni zaostala svijest (dijela) naroda.

Praktička konsekvencija socijalističke dogmatike bilo je revolucionarno nasilje nad svima koji su osporavali ili dovodili u pitanje sjajnu socijalističku budućnost i posebice sredstva i načine kojima je novi poredak ostvarivao svoj epohalni projekt. Praktički rezultat: neprekinuti tokovi ilegalne *političke* emigracije, koji su nastavljeni na poratni egzodus poraženih kvislinških vojno-političkih formacija i njima pridruženih zbjegova (sastavljenim od mnoštva ljudi različitoga socijalnog položaja, pa i uvjerenja, te raznih nacionalnosti, koji su bježali u strahu od nastupajućih političkih promjena u zemlji), zatim na repatrijaciju njemačke nacionalne manjine i iseljenje mnogih optanata iz zone B. Po našoj procjeni bijaše to oko 800.000 ljudi s područja današnje Jugoslavije koji se nadoše izvan njezinih granica neposredno nakon rata. Tako se tek manji dio uključio u aktivnu političku oporbu novom "komunističkom režimu," svi oni, i kasnije *izbjeglice* potpadali su (do Zakona o amnestiji iz 1962) pod kategoriju *političke emigracije*, što je bio dodatni razlog protiv vanjske migracije uopće.

Polako, međutim, razvojem samoupravljanja, što je s jedne strane uključivalo liberalizaciju robne proizvodnje (tržišta), a s druge izvjesnu demokratizaciju javnog života i reafirmaciju barem nekih individualnih sloboda građana, model *zatvorenog* društva postajao je sve više anakron i sa stanovišta samoupravno revidirane socijalističke perspektive. On je odudarao i od međunarodne pozicije zemlje i vodeće uloge Jugoslavije u pokretu nesvrstavanja. Tako, kad je došlo do radikalne ekonomske reforme i naglog rasta nezaposlenosti, prethodne promjene u političkoj i duhovnoj sferi društva olakšale su pragmatični i antidogmatički korak otvaranja granica za jugoslavenske *ekonomske (radne) migrante*.

Umjesto ulaženja u otvorenu ideološku reviziju, nova pragmatična "migracijska politika" racionalizirana je tezom, koja će s vremenom također pokazati svoju ideološki zasnovanost, mada se, istini za volju, doista podudarala s uvjerenjem samih migranata, da odlaze u privremene migracije, utoliko više jer se radi o slobodnim vanjskim migracijama iz zemlje sa *socijalističkim samoupravnim sistemom*. Vjerovalo se da će se migranti brzo vratiti, što će biti olakšano očekivanim novim privrednim poletom nakon reforme rekonstrukcije privrede. Migranti će se vratiti s deviznim uštedama, kojima će riješiti egzistencijalne probleme, ponajprije pitanje stana, ali i s novim naprednim radnim iskustvima iz razvijenih imigracijskih zemalja. Teza je imala i svoj *glasni* dodatak u postavci da jugoslavenski ekonomski migranti ostaju sastavnim dijelom jugoslavenske radničke klase u domovini (čime su ideološki opravdavane "preporuke" jugoslavenskih konzularnih službi migrantima da se ne uključuju čak ni u radničke partije i sindikate u zemljama rada) (5: 98-99). To, međutim, nije bilo dovoljno da u vrijeme lijevoga studentskog nemira umiri pobunjene studente koji su isticali: "Mi smo ogorčeni što su tisuće radnika prisiljeni odlaziti da bi služili i radili za svjetski kapital" (10).

Na jednostavnoj pretpostavci – da su poslijeratne međunarodne migracije korisne za sve strane u migracijskom procesu: za zemlju emigracije kao i imigracije, te za migrante same – počivala je i "migracijska politika" i drugih južnoevropskih zemalja, uključujući i Tursku, sve do kraja 60-ih. Migracije rješavaju nezaposlenost i smanjuju socijalne tenzije generirane kombinacijom visoke nezaposlenosti i rapidne urbanizacije, k tome osiguravaju neophodna devizna sredstva za smanjivanje trgovinskog deficita emigracijskih zemalja.

Na teorijskom planu istom pozitivnom zaključku vodila je *neoklasična teorija* globalnog razvoja po kojoj migracije (i unutrašnje i međunarodne) zapravo vode ujednačavanju alokacije kapitala i radne snage između grada i sela, regija i zemalja. U sklopu neoklasične teorije migracije se pokazuju kao "prirodna solucija" za stimuliranje razvojnog procesa. Ubrzo se, međutim, javila kritika neoklasične teorije na makroekonomskom nivou u vidu *centar-periferija teorije* (3:16-20; 1:XVIII-XIX). Njezini zastupnici kao Sciller i Nikolinakos utvrdili su da međunarodne migracije vode daljnjem produbljivanju jaza u razvijenosti između razvijenih imigracijskih i nerazvijenih emigracijskih zemalja (9).

Produženje boravka migranata u zemljama rada i otežavanje uvjeta života zbog naftne krize i zatvaranja zapadnoeuropskih granica za cikličko smjenjivanje migracijskih kontingenata, te sve neizvjesnijom perspektivom povratka, migracijski procesi transpiriraju sve više složenih ekonomskih i socijalnih problema. Njima su pogodena i imigracijska društva, a naročito emigracijske zemlje i sami migranti. Počinju se rušiti migracijski mitovi o *Gastarbeiterima*, socijalnoj promociji i (brzom) povratku, rješavanju nezaposlenosti i (brzom) razvoju emigracijskih zemalja kojim će se smanjivati i jaz prema razvijenima. Vode se žestoke stručne i političke rasprave o štetama i koristima od migracija za različite strane u migracijskom procesu (2; 8; 12; 13). Odgovori su sve manje jednoznačni, pa se iniciraju empirijska istraživanja, posebice u regionalnim razmjerima (1; 11:181).

Novoj migracijskoj strategiji razvijenih europskih imigracijskih zemalja, baziranoj na selektivnoj integraciji (a onda dugoročno i asimilaciji) stranih radnika u privredu i društvo, Jugoslavija se pokušala prilagoditi pokušajima politike bilateralne i multilateralne suradnje na poticanju povratka i vlastitom *politikom povratka*, kao novom odrednicom navodno *socijalističke migracijske politike*. Ovi pokušaji koincidiraju s ulaskom prvo jugoslavenske privrede a onda i cijelog društva u duboku krizu, čime su ionako male šanse za uspjeh definitivno slomljene. Uvijek će se iznova pokazati da ispod tanke kore reformskih pokušaja i novih administrativnih mjera za stimuliranje povratka, osobito liberalizacijom "male privrede", još uvijek leže debele ideološke naslage socijalističkog dogmatizma, koje tek radikalni politički obrat može otkloniti.

I drugo, ono što je negdašnje migracijsko iskustvo upozoravalo, a rezultati znanstvenih istraživanja potvrđivali u vezi suvremenih migracija, počelo se shvaćati i na razini vladajuće političke svijesti. Riječ je o tome da su međunarodne migracije vrlo složeni i dugoročni socijalno-kulturni proces s vlastitim zakonima, te da je zemlja migracije samo jedan, i to ne uvijek odlučujući čimbenik u tom procesu. Ova je spoznaja ostala implicitna, ali se mogla nazrijeti u migracijskoj politici uoči političkih promjena u zemlji. Radi se o sve odlučnijim reformskim zahvatima u privredni sustav zemlje i njegovu otvaranju privatnoj inicijativi, kao aktivnoj razvojnoj politici, u kojoj su migrantski kapital i poduzetništvo trebali dobiti važno mjesto – i to upravo u mjeri u kojoj tržišni zakoni i državna stimulacija to omogućuju. Time bi se, naravno, ubrzao povratak, ali se više nije govorilo o konačnom rješenju vanjskih migracija. To više što je otvoreno novo pitanje sve dramatičnijega i čini se nerješivog "bijega mozga". Tako se došlo do točke topljenja ideološkog amalgama o posebnoj jugoslavenskoj *socijalističkoj* migracijskoj politici.

Za tadašnju političku opoziciju u Hrvatskoj, problematika iseljništva i onda vanjskih migracija uopće aktualizirana je kao jedan od najvažnijih momenata hrvatskoga nacionalnog pitanja oko koga se koncentrirala predizborna politička borba. Nova migracijska orijentacija, koja će se afirmirati s uspostavom nove demokratske vlasti i konačnim ukidanjem *političke emigracije*, izražena je sintagmom o "iseljenoj Hrvatskoj". Ova sintagma konotira dramatičnost vanjskih migracija za hrvatsko nacionalno biće. Komuni-

stički režim koji je prvo zatvorio granice i tako nasilno pokušao spriječiti vanjske migracije, da bi zatim Jugoslavija postala jedina socijalistička zemlja s otvorenim granicama za migrante, naći će se pod žestokom kritikom. Politički oponenti optužit će režim ne samo za nastanak *političke emigracije*, nego i za nedovoljnu i neefikasnu povratničku politiku.

Kad smo koncipirali naše istraživanje o migraciji i društvenom razvoju, jugoslaveno društvo već se našlo zapleteno u dubokoj krizi, koje aktualni rasplet, međutim, još nije bio izvjestan.

U okviru empirijskog dijela projekta *Vanjske migracije i društveni razvoj* proveli smo anketno ispitivanje stavova i mišljenja odbornika skupština općina Čakovca i Slunja o migracijama i razvoju. Anketno ispitivanje, rezultate koje ovdje djelomično prikazujemo, obavljeno je sredinom i krajem ožujka 1990, u pauzi održavanja posljednje sjednice jedne i druge skupštine općine u starom delegatskom sastavu. Ista ili slična pitanja postavili smo nekih dva i pol mjeseca prije vanjskim migrantima iz istih općina prilikom njihova boravka u domovini između božićnih i novogodišnjih blagdana.¹ Upitnik je sadržavao 14 zasebnih pitanja i jednu skalu Likertova tipa konstruiranu od 11 iskaza. Uz standardna obilježja ispitanika, kao što su spol, starost, stručna sprema, radni status, članstvo u političkim organizacijama, dijelili smo ih i prema općinama i vijećima, te prema tome jesu li živjeli u inozemstvu (više od godine dana) i imaju li bližu rodbinu u inozemstvu. Upitnik su, uz objašnjenja anketara, ispunili svi odbornici koji su se zatekli na sjednici skupštine općine kad je ispitivanje vršeno. Tako se dogodilo da smo od 120 odbornika svih triju vijeća skupštine općine Čakovec dobili uzorak od 71-og ispitanika, dok je uzorak SO Slunja obuhvatio relativno manju proporciju odbornika – 39 od 80.

Struktura ispitanika po nekim osnovnim obilježjima, za koja smo, uz općinsko porijeklo, pretpostavljali da kao nezavisne varijable mogu utjecati na stavove i mišljenja odbornika, data je u tablici 1. Napominjemo da smo jednoga jedinog ispitanika bez osnovne

Tablica 1. – Struktura ispitanika prema osnovnim obilježjima

<i>spol</i>	<i>starost</i>	<i>stručna sprema</i>
1. muški 92 (83.6)	1. do 40 – 42 (38.9)	1. osnovna – 13 (11.9)
2. ženski 18 (16.4)	2. 41 i više – 66 (61.1)	2. srednja – 58 (53.2)
		3. visoka – 38 (34.9)
<i>radni status</i>	<i>odbornici</i>	
1. proizvodni – 35 (31.8)	1. društveno-političko vijeće – 22 (20.0)	
2. neproizvodni – 59 (53.6)	2. vijeće mjesnih zajednica – 40 (36.4)	
3. ostali – 16 (14.5)	3. vijeće udruženog rada – 48 (43.6)	
<i>migracijsko iskustvo rodbina u inozemstvu članstvo u strankama</i>		
1. da – 1 (0.9)	1. da – 58 (52.7)	1. Savez komunista – 70(63.6)
2. ne – 109 (99.1)	2. ne – 52 (47.3)	2. ostale stranke – 6 (5.9)

¹ Osim migranata i odbornika, empirijsko istraživanje uključilo je i ispitivanje učenika završnih razreda osnovnih i srednjih škola iz istih općina. Na projektu je surađivala grupa istraživača iz Instituta za migracije i narodnosti. Dosad su objavljena dva izvještaja (6 ; 7).

škole svrstali u kategoriju s osnovnom školom. Dalje, kategorije radnog statusa uvjetno smo nazvali proizvodnim i neproizvodnim, grupirajući nekoliko različitih zanimanja koje smo u upitniku izvorno naveli kao moguće odgovore. Tako smo u proizvodnu grupu svrstali: poljoprivrednike, nekvalificirane i kvalificirane radnike. Službenici, rukovodioci i privatni poduzetnici činili su drugu grupu, a umirovljenici i ostali treću. Radi se o tome da križanja s većim brojem varijabli u ovako malom uzorku nemaju smisla. Istovremeno, naravno svako grupiranje različitih obilježja mora imati svoje teorijsko i/ili praktičko empirijsko opravdanje, o čemu smo vodili računa.

Migracije i lokalni razvoj

Anketu smo započeli izričitim pitanjem: *Što mislite jesu li vanjske migracije više koristile ili štetele razvoju vaše općine?* Distribucija odgovora prikazana je u tablici 2.

Tablica 2. – Ocjena korisnosti vanjskih migracija

1. više su koristile	46 (41.8)
2. više su štetele	7 (6.4)
3. imale su i korisnih i štetnih posljedica	51 (46.4)
4. ne znam	6 (5.5)

Relativna većina odbornika, dakle, drži da su vanjske migracije imale i korisnih i štetnih posljedica za razvoj njihovih općina. Ovaj stav vrlo je realan, ali može biti i konformistički. Zastupljenost krajnjih, isključivih odgovora, međutim, jasno ukazuje da su vanjske migracije, na razini tada vladajuće lokalne političke svijesti (reprezentirane stavovima odbornika), shvaćene prije kao moment razvoja nego zaostajanja. Samo 7 od 110 anketiranih odbornika, odnosno 6.4%, u migracijama nalazi više štetnih nego korisnih posljedica, dok čak 41.8% ističe koristi.

Odgovori se, barem djelomično, po našem sudu, mogu razumjeti u kontekstu društvenoekonomskih reformi osnaženih nastupom Markovićeve Vlade, u kojima se sve značajnije mjesto davalo upravo kapitalu radnih migranata i (njihovoj) privatnoj inicijativi u pokretanju "male privrede".

Kad je riječ o Čakovcu, opće je poznato da je ova, prije nerazvijena općina² svoj razvoj među prvima (izostajanjem većih državnih investicijama) uvelike temeljila na uštedama svojih migranata i povratnika i prije nego je to postala opća politička orijentacija. Stoga se mogla očekivati stanovita razlika u ocjeni koristi i šteta od migracija između čakovečkih i slunjskih odbornika, budući da je Slunj ostao nerazvijena općina.

Testom χ^2 statistička značajnost razlike doista je ustanovljena i to na razini od 1%, no budući da polovina mjesta u križaljci ima frekvencije odgovora manje od 5, to teško možemo s punom pouzdanošću odbaciti nul-hipotezu. U odnosu na isključive alternative u ponuđenim odgovorima Slunjani se manje razlikuju od svojih čakovečkih kolega u skupštini općine nego što smo pretpostavljali. Tek u nešto manjem postotku suglasili su

² Razlika u razvijenosti između Čakovca i Slunja postojala je i prije masovnih vanjskih migracija, a i Čakovec je prije bio nerazvijena općina, no za nas je indikativno da je danas usprkos ili zahvaljujući i migracijama – razvijena općina, te da je štoviše povećan jaz prema Slunju. Tako se početkom 70-ih (1963/4) razlika u narodnom dohotku kretala oko 1:6, a 1986. na primjer, više od 1:10.

se s prvom alternativom odgovora (38.5% prema 43.7%). Konsekventno relativno rjeđe zauzeli su i srednju poziciju, ocjenjujući da su migracije imale i korisnih i štetnih posljedica (41 nasprama 49.3%). Samo, međutim, dvojica slunjskih odbornika (5.1%) migracije ocjenjuje pretežno štetnim, što čini relativno više Čakovčana – petorica, odnosno 7%. Istovremeno čak se 6 od 39 (15.4%) slunjskih ispitanika, a niti jedan čakovečki, izjasnilo da ne zna odgovoriti na pitanje, i ovdje leži najveća razlika u odgovorima, koja vjerojatno upućuje na niži obrazovni nivo prvih.

Starost je također utvrđena kao statistički značajna varijabla, na razini od 5%, ali se rezultati opet moraju uzeti uvjetno zbog nedovoljnih frekvencija za korektno izračunavanje χ^2 u pola "kućica" u križanju odgovora na ovo pitanje sa starošću. Izdvojeno gledajući pojedine alternative razlike izgledaju značajne i indikativne. Relativno znatno više mladih odbornika ocjenjuje pozitivnim efekte migracija za razvoj svoje općine (54.8% spram 34.8% starijih). Obrnuti je odnos u izboru neutralne ocjene kojoj se priklanja 54.5% starijih i 35.7% mladih. Stariji rjeđe, međutim, prihvaćaju i pretežno negativnu ocjenu migracija (4.5% u odnosu na 9.5% mladih). I konačno 4 starija odbornika nisu znali kako ocijeniti migracije, a niti jedan mladi.

Podjela ispitanika prema drugim odabranim obilježjima nije rezultirala statistički značajnim razlikama. Čini nam se ipak zanimljivim naš nalaz da tek svaki treći ne-član i osjetno više članova Saveza komunista (45.7%) ocjenjuju pozitivnim posljedice migracija na razvitak njihova kraja. I obrnuto, tek trojica od 70 članova (4.3%) u odnosu na četvoricu ne-članova (10.3%) smatra da su vanjske migracije više štetile nego koristile razvoju njihove općine.

Za članove SK moglo bi se reći da ponajprije racionaliziraju državno parijsku migracijsku politiku, posebno u svijetlu tekućih temeljnih, tržištu i poduzetništvu usmjerenih društveno ekonomskih reformi. U času anketiranja nismo, međutim, bili svjesni da ćemo uhvatiti refleks jedne nove političke svijesti u nastajanju, koja sada s novim nacionalnim ideološkim predznakom konotira negativni stav prema vanjskim migracijama. Mada su se samo šestorica od 110 odbornika izjasnili da pripadaju nekoj drugoj stranci, razumljivo je da ne-članovi u većoj mjeri (što, posjećamo, nije statistički i dokazano u našem istraživanju) pristaju uz novu vrijednosnu orijentaciju.

Odbornicima smo zatim postavili pitanje: *Što mislite je li se od naših ekonomskih migranata može očekivati pomoć u razvoju rodnog kraja, odnosno mjesta gdje imaju kuće ili stanove?* Iz tablice 3. evidentno je da pomoć migranata razvoju rodnog kraja, uvjetno ili bezuvjetno, očekuje 82.7% ispitanika, koji su se gotovo pravilno raspodjelili između druge i treće alternative.

Tablica 3. – Pitanje pomoći migranata

1. Nitko nema pravo tražiti pomoć od ekonomskih migranata, jer nitko njima nije pomogao	8 (7.3)
2. Od ekonomskih migranata može se očekivati pomoć, ali se i njih mora više uvažavati i oni moraju biti sigurni da se sredstva racionalno koriste	51 (46.8)
3. Svakako se može očekivati pomoć od ekonomskih migranata, jer su i oni zainteresirani za razvoj rodnog kraja, odnosno za mjesta gdje imaju kuću ili stan	50 (45.9)
	<hr/> N = 109 (100%)

Zanimljivo je da smo na isto pitanje dobili gotovo identičnu distribuciju odgovora samih migranata iz ovih dviju općina. Tek je nešto malo više njih, svaki deseti, odbacilo pomoć, dok je drugi i treći odgovor podjednako zaokružilo 44% migranata (7).³

Križanje s nezavisnim varijablama nije dalo statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika, osim u slučaju njihove podjele prema različitim vijećima općinske skupštine, koje su delegati. Na razini od 1% signifikantnosti možemo zaključiti da se delegati u vijeću mjesnih zajednica bitno razlikuju od svojih kolegica i kolega u ostala dva vijeća. Samo jedan odbornik od četrdeset (2.5%) iz tog vijeća, naime, naspram dvojice od 22 (9.1%) iz društveno-političkog i petorica od 47 (10.6%) iz vijeća udruženog rada, prihvaća stav da od ekonomskih migranata nitko nema pravo tražiti pomoć. To se može objasniti interesom mjesnih zajednica koje zastupaju ovi delegati, a koje, kako su istraživači u razgovoru saznali, ponekad imaju problema u naplati raznih doprinosa za razvoj infrastrukture, koju koriste i migranti, ali svi nisu uvijek voljni sudjelovati u doprinosima. Vjerujemo da su delegati mjesnih zajednica imali u vidu negativna iskustva oko različitih doprinosa za razvoj neophodne infrastrukture, a ne čistu pomoć migranata, kad su zaokruživali ovaj odgovor. Konsekventno oni znatno rjeđe prihvaćaju uvjetnu pomoć (30%, prema 54.5% i 57.4%), a češće ističu obavezu migranata da pomognu u razvoju kraja gdje imaju svoje kuće ili stanove (67.5%, u odnosu na 36.4% i 31.9%).

Gledajući izdvojeno samo odgovore na prvu ponudenu soluciju pitanja o pomoći migranata čini se indikativnom razlika između članova SK i ne-članova. Prvi daleko rjeđe (mada se radi o malim brojevima, pa je pouzdanost u zaključivanju mala), u 3 od 70 slučajeva, (4.3%) prema 5 od 38 slučajeva (13.2%) daju za pravo migrantima da ne moraju pomagati razvoj kraja u kojem imaju svoje kuće.

Može li ova općina, po vašem mišljenju, računati na značajniji priljev migrantskog kapitala, odnosno investicija u svom razvoju? – bilo je slijedeće pitanje iz užeg bloka o razvoju i migracijama. Svaki četvrti ispitanik (24.5%) nije znao odgovoriti, svaki peti (20.9%) odgovorio je negativno, i više od polovine (54.55) pozitivno.

Ovdje smo očekivali da će na odgovore odbornika utjecati općina u kojoj žive, s obzirom na dosadašnji znatno veći i usmjereniji priljev migrantskih ušteda u Čakovcu i vjerojatno veće investicijske potencijale i planove čakovečkih migranata od slunjskih. I doista, praktički bez rizika možemo odbaciti nul-hipotezu. Dobivena je signifikantnost, naime – 0.0000. Tako rjeđe nego svaki treći (30.8%) slunjski odbornik, odgovara na pitanje sa – *da*, što čine više nego dvije trećine (67.6%) čakovečkih odbornika. Ovi zadnji zato samo u 7% slučajeva odgovaraju sa – *ne*, prema gotovo polovici (46.2%) ispitanika iz Slunja. Začuđuje jedino nešto viši postotak odgovora – *ne znam* među čakovečkim odbornicima (25.4% prema 23.1%).

Od drugih nezavisnih varijabli jedino je još članstvo u SK rezultiralo statističkom značajnošću razlike. Manje od polovine (48.6%) članova SK, naspram dvije trećine (66.7%) ne-članova, računa na značajniji priljev migrantskog kapitala u svojoj općini. S druge strane samo trojica od 39 (7.7%) odbornika iz druge grupe i više od četvrtine (27.1%) iz prve, odgovara negativno, dok je proporcija bez odgovora gotovo podjednaka (u prvoj grupi – 24.3% i drugoj – 25.6%). Nalazi odgovaraju prethodnoj raspravi u kojoj smo utvrdili kako je tada vladajuća partija u vanjskim migracijama počela tražiti pozitivne potencijale za

³ Napominjemo da se u istom izvještaju nalaze i drugi podaci o stavovima migranata prema problematici migracija i razvoja koje u ovom radu uspoređujemo sa stavovima i mišljenjima odbornika u istim općinama.

politiku privredne i društvene reforme i istovremeno postajala realnija u procjeni vlastitih mogućnosti brzoga i konačnog rješenja povratka migranata. S druge strane, sve je glasnija postajala kritika političke opozicije zbog "iseljene Hrvatske", a u njezinu krilu javio se i novi mit o mogućem Velikom povratku hrvatskog iseljeničtva i velikom dotoku migrantskog kapitala u buduću demokratsku republiku Hrvatsku. Mislimo da smo snimili refleksiju jedne i druge vrijednosne orijentacije u jednom osjetljivom i prijelomnom momentu, ali nažalost nismo produbili istraživanje cjelovitim baterijama pitanja.

Lokalna migracijska perspektiva

Zanimalo nas je dalje kako odbornici gledaju na lokalnu migracijsku budućnost. Postavili smo nekoliko pitanja s tim u vezi.

Što mislite hoće li iz vaše općine u neposrednoj budućnosti puno ljudi odlaziti u inozemstvo?

Tablica 4. – Budućnost migracija

1. Da, odlazit će puno ljudi	22 (20.0)
2. Odlazit će malo ljudi	66 (60.0)
3. Ne znam	22 (20.0)
	N = 110 (100%)

Uz prikazane frekvencije odgovora u tablici 4. ističemo da nitko nije zaokružio još jednu ponuđenu soluciju u Anketi – *gotovo nitko neće odlaziti*, što je razumljiv i realan stav u tradicionalnim migracijskim sredinama i u situaciji nezaustavljenih migracijskih tokova. U velikoj većini (80%), dakle, odbornici su uvjereni u daljnje regrutiranje vanjskih migranata u njihovu kraju.

Zanimljivo je da se mlađi odbornici statistički značajno razlikuju od svojih starijih kolega. Svaki treći (33.3%) od njih nije znao odgovoriti na ovo pitanje u odnosu na svakog desetog starijeg (10.6%). Dok dvije trećine mlađih očekuje da će odlaziti puno (16.7%), odnosno malo (50%) ljudi u migracije, to isto čini gotovo devet od deset starijih odbornika (22.7% i 66.7%).

Podjela ispitanika po ostalim obilježjima nije pokazala statističku značajnost razlika u odgovorima.

Ako mislite da će iz vaše općine i u neposrednoj budućnosti ljudi odlaziti u migracije, tko će to uglavnom biti? Distribucija odgovora prikazana je u tablici 5.

Tablica 5 – Budući migranti

1. Poljoprivrednici	3 (2.8)
2. Nekvalificirani radnici	17 (15.6)
3. Kvalificirani radnici	12 (11.0)
4. Stručnjaci	24 (22.0)
5. Djeca čiji su roditelji i rođaci vani	17 (15.6)
6. Ne znam	18 (16.5)
7. Bez odgovora	18 (16.5)
	N = 109 (100%)

Osim nastavka procesa spajanja obitelji u migraciji, odbornici predviđaju da će relativno najčešće u neposrednoj budućnosti migrirati stručnjaci, zatim nekvalificirani i kvalificirani radnici.

Pri tome se statistički značajno razlikuju članovi SK od ne-članova. Prvi puno češće očekuju da će migrirati stručnjaci (28.6% prema 10.5%). Istovremeno svaki peti član SK predviđa migraciju i nekvalificiranih radnika, što čini tek dvojica od 38 (5.3%) ne-članova. U drugoj grupi, pak, češće nego svaki četvrti (26.3%) misli da će budući migranti pretežno biti djeca kojoj su roditelji već u inozemstvu. To mišljenje dijeli tek svaki deseti član SK.

Zbog relativno malog uzorka križanja s većim brojem polja imala su često premale frekvencije da bi valjao χ^2 test.

Ovaj blok zaključili smo pitanjem: *Biste li vi danas savjetovali mladim ljudima da idu raditi u inozemstvo?*

Tablica 6. – Savjet mladima

1. Nikako im ne bih savjetovao da idu raditi u inozemstvo	4 (3.7)
2. Savjetovao bih onima koji ovdje ne mogu naći odgovarajuće zaposlenje i riješiti stambeno pitanje da idu raditi u inozemstvo	86 (78.9)
3. Savjetovao bih svakome da pokuša sreću u inozemstvu	14 (12.8)
4. Neznam, bih li savjetovao ili ne bih	5 (4.6)
	N = 109 (100%)

Napominjemo da smo u tablici 6. u soluciji odgovora pod brojem 2 saželi dvije alternative iz ankete, koje se međusobno razlikuju samo po negativnoj odnosno pozitivnoj formulaciji istoga uvjetnog savjeta: 2a) ne bih savjetovao ako mogu ovdje naći odgovarajući posao i riješiti stambeno pitanje i 2b) savjetovao bih onima koji ovdje ne mogu naći odgovarajuće zaposlenje...

U, za nas, neočekivano velikoj mjeri, odbornici u našim odabranim emigracijskim općinama, upućuju mlade, ponajprije uvjetno, ukoliko u domovini ne mogu riješiti pitanje zaposlenja i stanovanja, na vanjske migracije. Oni to čine češće nego sami migranti iz istih općina. Ovi drugi, naime, uvjetno bi savjetovali odlazak u inozemstvo u 63% slučajeva. Istovremeno zamjetno je veća proporcija ispitanika migranata eksplicitno protiv migracija – 14%. Nije se moglo odlučiti preko 11%, dok je približno isto toliko bezuvjetno savjetovalo svakom mladom čovjeku da pokuša sreću u inozemstvu.

Povratak

Pitanje povratka također spada u problematiku migracija i razvoja. Tome smo posvetili jednu bateriju pitanja u upitniku. Počeli smo s pitanjem: *Što mislite hoće li se migranti prve generacije iz ove općine vratiti u zemlju?*

Tablica 7. – Pitanje povratka prve generacije

1. Da, velika većina će se vratiti kad osiguraju mirovine ili druge izvore prihoda za život u domovini	50 (45.5)
2. Vratit će se jedan dio, ovisno o situaciji u zemlji i porodičnoj situaciji	57 (51.8)
3. Ne znam	3 (2.7)
	N = 110 (100%)

Više od polovine odbornika, dakle, ne računa više s nekim općim povratkom radnih migranata iz njihovih općina nego s djelomičnim i uvjetnim. U tome su oni veći pesimisti od samih migranata, barem onih koji su nekoliko mjeseci prije ušli u uzorak istog istraživanja. Među onima, koji su došli za božićne i novogodišnje blagdane vjerojatno je relativno manje bilo onih koji su se već opredjelili za trajni život u migraciji. Ipak, preko 82% anketiranih migranata odgovorilo je da se kane vratiti u domovinu, 11.8% bilo je neodlučnih, dok je samo 3% eksplicitno izjavilo da namjerava ostati u inozemstvu.

Ustanovili smo bitno razilaženje u procjeni povratka između slunjskih i čakovečkih delegata u skupštinama općina. Razlika je statistički značajna na razini od 1%. Tako je manje od jedne trećine (30.8%) prvih i više od polovine (53.5%) drugih uvjereni da će se vratiti velika većina migranata. Trojica slunjskih odbornika nisu znali odgovoriti što će biti s prvom generacijom migranata.

Slijedilo je pitanje: *Što će biti s njihovom djecom, drugom i trećom generacijom, hoće li oni doći živjeti u Jugoslaviju?*

Tablica 8 – Pitanje druge generacije

1. Da, velika većina će doći zajedno sasvojim roditeljima	24 (21.8)
2. Doći će manji dio	78 (70.9)
3. Ne znam	8 (7.3)
	N = 110 (100%)

Odgovori odbornika i na ovo pitanje čine nam se vrlo realni i možda malo pesimistični, ali svakako potvrđuju migracijska istraživanja u svijetu prema kojima pripadnici socijalizirane druge i treće generacije migranata mahom tendiraju ostanku u zemljama imigracije njihovih roditelja. Velika većina odbornika (71%) drži da će se tek manji dio druge i treće generacije doista vratiti u zemlju svojih predaka, odnosno da će većina u migracijama ostati.

Statistička značajnost razlike (signifikantnost – 0.018) upućuje na različite procjene o eventualnom povratku odbornika svrstanih u tri statusne grupe. Pesimističniji su glede povratka većine ispitanici neproizvodne grupe zanimanja (zaokružili su drugu soluciju u tri četvrtine slučajeva – 74.6%, u odnosu na dvije trećine – 65.7% ispitanika iz proizvodne grupe, te 68.8% ostalih). Obrnuto, gotovo svaki treći (31.4%) iz proizvodne grupe naspram svakom petom (20.3%) i tek svakom 15-om (6.3%) iz grupe ostalih, (još) vjeruje u povratak velike većine migrantske djece i unučadi.

Uz rizik manji od 1% (signifikantnost statističke razlike – 0.0003) možemo odbaciti nul-hipotezu i u slučaju podjele odbornika prema općinama. Neočekivano, međutim, razlike u odgovorima Slunjana i Čakovčana na ovo pitanje nisu istosmjerne. Prvi, naime rjeđe polažu nadu u masovni dolazak migrantske djece (15.4% prema 25.4%), dok su istovremeno i rjeđe suglasni s drugom solucijom (64.1% prema 74.6%). Zato, pak, svaki peti (20.5) slunjski odbornik nije znao odgovoriti na pitanje, što nije bio slučaj ni s jednim čakovečkim odbornikom.

Slijedeća dva pitanja odnose se neposredno na općinsku migracijsku politiku. S obzirom da, objektivno gledajući, na dosadašnje rezultate jedne i druge općine na tom području postoje očite razlike htjeli smo vidjeti kako ih ocjenjuju odbornici. *Čini li, po vašem mišljenju, ova općina dovoljno u okviru svojih mogućnosti da olakša povratak migranata?*

Tablica 9. – Ocjena migracijske politike općine

1. Čini dovoljno	46 (41.8)
2. Ne čini dovoljno	52 (47.3)
3. Ne znam, nisam o tome razmišljao	12 (10.9)
	<hr/>
	N = 110 (100%)

Napominjemo da prva solucija u tablici 9. sažima zapravo dva ponuđena odgovora u anketi, kao i druga solucija, što je učinjeno da bi se smanjio broj polja u križanjima i testiranjima statističke značajnosti razlika. Prvu najpozitivniju ocjenu – *čini sve što može* – zakružilo je 21.8% ispitanika, a umjerenu – *čini dovoljno* – 20%, što daje ukupnu pozitivnu ocjenu u 41.8% slučajeva. Druga solucija bila je rastavljena na alternative: *ne čini dovoljno* i *ne čini stvarno ništa*. Prvu je prihvatilo 36.4%, a drugu 10.9% odbornika. Ukupno gledajući, odbornici skupština općina, institucionalno odgovornih za povratničku migracijsku politiku, više su nezadovoljni nego zadovoljni njezinim stvarnim efektima.

Realističnost u zauzimanju stavova i mišljenja potvrđena je i na pitanju koje direktno tangira političku odgovornost samih ispitanika. Pri tom su slunjski odbornici dvostruko manje zadovoljni migracijskom povratničkom politikom svoje općine od čakovečkih kolega (tek svaki četvrti – 25.6% smatra da je njegova općina učinila sve što može, odnosno dovoljno, prema svakom drugom – 50.7% Čakovčaninu). Istovremeno 53.8% misli da nije učinjeno stvarno ništa ili barem da nije učinjeno dovoljno da se olakša povratak lokalnih migranata. Svaki peti (20.5%) Slunjanin i 5.6% Čakovčana nisu bili kadri zauzeti određeni stav o politici povratka svoje općine. Napominjemo da smo ove zaključke izveli s rizikom nepostojanja statističke razlike manjom od 1%, budući da je dobivena signifikantnost χ^2 – 0.0089.

Sve ostale nezavisne varijable nisu rezultirale statistički značajnim razlikama u odgovorima ispitanika na pitanje o politici povratka u slunjskoj i čakovečkoj općini.

Migranti su bili nešto manje kritični u ocjeni nastojanja tadašnjih općinskih vlasti da olakšaju povratak svojih migranata. Manje od jedne trećine (31%), naime, izrazilo je pozitivan stav, dok je 42% izrazilo nezadovoljstvo. Znatno je više među migrantima bilo, međutim, ispitanika bez stava o tom pitanju – 27%.

Pitali smo dalje: *Jeste li čuli od povratnika u ovoj općini da se žale na općinske vlasti?*

Tablica 10. – žalbe povratnika na općinske vlasti

1. Da, često se žale	20 (18.2)
2. Ponekad se žale	67 (60.8)
3. Ne, uopće se ne žale	6 (5.5)
4. Ne znam	17 (15.5)
	<hr/>
	N = 110 (100%)

Samo 6 (5.5%) odbornika nije čulo da se povratnici žale na općinske vlasti, dok 15.5% o tome ništa ne zna. Velika većina, čak 79% priznaje nezadovoljstvo povratnika, od čega izrazita većina ispitanika drži da je riječ o povremenim žalbama. U tome su odbornici zamjetno kritičniji od samih migranata koji su na isto pitanje u 26% slučajeva odgovorili da su čuli o čestim žalbama povratnika i u 42% slučajeva o povremenim. Gotovo četvrtina (24%) migranata prema vlastitom iskazu nikad nije čula žalbe na općinsku upravu onih među njima koji su se već vratili, a 8% nije znalo odgovoriti. Pretpostavljamo da se ove razlike u odgovorima odbornika i migranata na ovo pitanje mogu, barem djelomično, objasniti većom oprežnošću i konformizmom drugih.

Na razini od 1% značajnosti utvrdili smo statistički značajnu razliku u odgovorima slunjskih i čakovečkih odbornika. Drugi ukupno puno češće potvrđuju da su čuli o žalbama povratnika (87.3% prema 64.1%), ali prvi više ističu česte žalbe (u 25.6% slučajeva spram 14.1%). Istovremeno Slunjani nešto češće negiraju da se povratnici žale na općinske vlasti (7.7% u odnosu na 4.2%), te znatno češće nemaju stav (28.2% prema 8.5%).

Na kraju ovog bloka pitali smo: *Što mislite bi li se stvarno moglo više učiniti za povratak većeg broja naših migranata?*

Tablica 11 – Stvarne mogućnosti povratničke politike

1. Da, na svim razinama od savezne do općinske	98 (89.1)
2. Ne, ne vjerujem da se stvarno može više učiniti	12 (10.9)
	<hr/> N = 110 (100%)

Velika većina odbornika, dakle, uvjerena je da se može više učiniti za povratak većeg broja naših migranata. U tome je stavu implicirana kritika dotadašnje politike i anticipiran optimizam novih vlasti u Hrvatskoj glede mogućnosti povratka *iseljene Hrvatske*.

Prvi stav sažima zapravo četiri alternative koje smo izvorno ponudili u upitniku. Razgraničili smo, naime različite razine migracijske politike. Tako je 10% ispitanika smatralo da se stvarno može više učiniti *prvenstveno na saveznoj razini*, daljnjih 8.2% na *republičkoj*, te 15.5% na *općinskoj*. Više od polovine – 55.4% – istaklo je da bi se stvarno moglo više učiniti za povratak većeg broja migranata *istovremeno na svim razinama*.

Odbornici su se pokazali kao veći optimisti nego odbornice glede stvarnih mogućnosti povratničke politike (91.3% zaokružio je zbirnu prvu soluciju odgovora, spram 77.8% svojih kolegica). One su zato češće izrazile nevjericu u stvarne mogućnosti povratničke politike (22.2% u odnosu na 8.7%). Signifikantnost statističke razlike u odgovorima na razini je od 1% (napominjemo: bez Yates korekcije). Na isti način i na istoj razini signifikantnosti ustanovili smo razliku u odgovorima između slunjskih i čakovečkih odbornika. Drugi su optimističniji u vjerovanju u mogućnosti povratničke politike (93% prema 82.1%), što je vjerojatno izraz njihova dosadašnjeg pozitivnijeg iskustva.

Informiranost

Na kraju nas je zanimala informiranost odbornika o tekućim reformskim promjenama u sklopu migracijske politike. *Jeste li upoznati sa zakonskim promjenama koje su donesene radi poticanja privatnog ulaganja sredstava u privredu i posebno ulaganja ušteda naših građana na radu u inozemstvu?*

Tablica 12 – Informiranost odbornika o zakonskim promjenama

1. Da, dobro sam upoznat	16 (14.5)
2. Uglavnom sam upoznat	69 (62.7)
3. Ne, nisam upoznat	25 (22.7)
N = 110 (100%)	

Velika većina odbornika smatra da je uglavnom ili dobro upoznata sa tada aktualnim zakonskim promjenama koje se tiču migracijske problematike, što govori u prilog kvalificiranosti njihovih sudova na prethodna pitanja.

Na razini od 5% značajnosti utvrdili smo razliku u odgovorima odbornika i odbornica. Prema vlastitim iskazima prvi su daleko bolje informirani (81.5% prema 55.6% zaokružuje pozitivne odgovore). Čak 8 od 18 (44.4%) odbornica izjavljuje da nisu upoznate sa zakonskim promjenama u odnosu na 18.5% njihovih muških kolega. Očito uz odborničke i druge obaveze žene ne stignu u istoj mjeri pratiti vijesti, novine i druge izvore tekućih informacija, a možda su i kritičnije prema svojoj informiranosti.

Slunjski odbornici statistički se i u ovom pitanju razlikuju od svojih čakovečkih kolega (signifikantnost 1%). Prema očekivanju oni su manje informirani (61.5% odgovorilo je da su uglavnom odnosno dobro upoznati, prema 85.9% Čakovčana). Suprotno očekivanju, ni školska sprema na radni status nisu, kao nezavisne varijable, statistički značajno utjecale na informiranost naših ispitanika.

Na kontrolno pitanje – *Možete li navesti koji su to novi zakoni važni za poticanje privatnog ulaganja i poduzetništva?* – točno ili približno točno 38 ispitanika navelo je barem jedan zakon. Priznajemo da u stalnoj zakonskoj mijeni doista nije lako percipirati nazive zakona, čak i onda kad je čovjek zainteresiran za problematiku koja se novim zakonom na novi način regulira.

Faktori

Osim pojedinačnih pitanja povezanih u nekoliko blokova, konstruirali smo i jednu malu skalu Likertova tipa od 11 stavova. *Razni ljudi imaju različita mišljenja o tvrdnjama koje ćemo ovdje navesti. U kojoj mjeri se vi slažete sa njima. Označite znakom + stupanj slaganja ili neslaganja.*

1. Uopće se ne slažem
2. Ne slažem se
4. Slažem se
5. U potpunosti se slažem
3. Ne znam

Tablica 13 – Skala stavova

	1	2	4	5	3
1. U Jugoslaviji danas postoje zakonski i društ. uvjeti za privat. poduzetništvo	2 1.9	16 15.4	71 68.3	8 7.7	7 6.7
2. U Jugoslaviji danas postoje zakonski uvjeti, ali je društveno politička situacija nesigurna za poduzetništvo	2 1.9	12 11.7	59 57.3	25 24.3	5 4.9
3. U ovoj općini postoje dobri uvjeti za privatno poduzetništvo	2 1.9	14 13.5	58 55.8	24 23.1	6 5.8
4. Privatni poduzetnici vrijedni su ljudi koji pridonose razvitku svoga kraja	2 1.9	12 11.3	59 55.7	27 25.5	6 5.7
5. Privatni poduzetnici su sumnjivi ljudi koji se bogate iskorišćavajući rad drugih ljudi	18 18.0	54 54.0	19 19.0	2 2.0	7 7.0
6. Na migrante se danas u nas gleda bolje nego prije	3 3.0	11 11.0	70 70.0	11 11.0	5 5.0
7. Danas se u Jugoslaviji od migranata očekuju samo devize	7 7.1	61 61.6	18 18.2	4 4.0	9 9.1
8. Priključenje Jugoslavije EEZ-u dovelo bi do bržega i masovnijeg povratka migranata	3 2.9	18 17.3	52 50.0	16 15.4	15 14.4
9. Priključenje Jugoslavije EEZ-u dovelo bi do masovnih migracija iz zemlje u EEZ	6 5.9	46 45.1	21 20.6	8 7.8	21 20.6
10. Nove skupštine općina i općinske uprave temeljene na višepartijskim izborima više će se brinuti o interesima građana i posebno migranata	3 2.9	18 17.6	45 44.1	12 11.8	24 23.5
11. Uvođenje demokratskog višepartijskog sustava dovest će do većega i bržeg povratka naših migranata	1 1.0	30 28.6	33 31.4	16 15.2	25 23.8

Napomena: u prvom redu dati su apsolutni a u drugom relativni brojevi, s time da je 100% računat iz različitog ukupnog broja ispitanika (N) koji su odgovorili na pojedine stavove.

Uz kritično mali uzorak i na skali sa relativno malo stavova, ipak pokušali smo izvesti faktorsku analizu glavnih komponenti (PC). Na faktorskoj matrici ekstrahirano je čak pet uvjetno uzevši faktora (premalih klasteri koji ih čine). Ukupno je faktorskom analizom pokriveno 70% ukupne varijance: Faktor I – 20.3%, Faktor II – 17%, Faktor III – 12%, Faktor IV – 11.3%, Faktor V – 9.3%. Prikazat ćemo i označiti prva tri. Varimax rotacijom (Kaiserova normalizacija) faktori su iz inicijalne matrice dosta pročišćeni (kongruencija se kreće od 0.88243 kod prvoga do 0.51450 kod trećeg faktora).

Faktor I – Okrenutost daljnjim promjenama

Poredane po jačini vezanosti (korelaciji) u prvi faktor ulaze tvrdnje:

1. Uvođenje demokratskoga višepartijskog sistema dovest će do većeg i bržeg povratka naših migranata	0.83221
2. Priključenje Jugoslavije EEZ-u dovelo bi do bržeg i masovnijeg povratka jugoslavenskih migranata	0.76158
3. Nove skupštine općina i općinske uprave temeljene na višepartijskim izborima više će se brinuti o interesima građana, posebno migranata	0.70346
4. Danas se u Jugoslaviji od migranata očekuju samo devize	0.33837

Ovaj faktor u snažnoj je, dakle, svezi sa prva tri iskaza. Njima su iskazana očekivanja pozitivnih efekata na vanjske migrante koja bi, po uvjerenju migranata, trebala rezultirati uvođenjem demokratskoga višestranačkog sistema, priključenjem zemlje EEZ-u i konstituiranjem novih općinskih skupština i uprava proizašlih iz demokratskih izbora. Radi se o novoj demokratskoj opciji društvenog razvoja, bez obzira koliko doista bila realna, čiji smo prodor i u vrijednosni sklop dijela odbornika delegatskih skupština snimili u kritičnom momentu anketiranja.

U isti je faktor blago vezana i kontrapozicija u odnosu na dosadašnji odnos prema migrantima od kojih se očekuju samo devize. U svezi sa gornjim tvrdanjama ovim se implicira da će se budući razvoj u većoj mjeri oslanjati na povratak i aktivnu ulogu migranata (*iseljene Hrvatske*), koja se neće svoditi samo na prikupljanje njihovih deviza. Stoga smo vrijednosnu orijentaciju ispitanika ekstrahiranih prvih faktorom označili – *okrenutošću daljnjim društvenim promjenama*.

Regresijska analiza, suprotno našim pretpostavkama, nije pokazala korelaciju nekih nezavisnih varijabli (prediktora) kao što su: općina, obrazovanje, radni status, starost, sa ovim faktorom. Možda se jedino može govoriti o vrlo slaboj pozitivnoj korelaciji sa članstvom u Savezu komunista (0.112). Budući su članovi SK zaokruživali odgovor pod broj 1, a ne-članovi pod broj 2, to smjer regresije govori da su eventualno ne-članovi SK tek nešto malo (ukoliko to nije slučajnost malih brojeva) skloniji – *orijentaciji na daljnje društvene promjene*.

Faktor II – Zadovoljenje postignutim promjenama

Od inicijalno 6 naših tvrdnji, u klasteru (ukoliko se o klasteru sa dvije komponente može uopće govoriti) nakon rotacije (8 iteracija) ostale su tek dvije, visokokorelirane:

1. U ovoj općini postoje dobri uvjeti za privatno poduzetništvo	0.87311
2. U Jugoslaviji danas postoje zakonski i društveni uvjeti za privatno poduzetništvo	0.74029

Ostala četiri stava vrlo su slabo, ali logično povezana u isti klaster:

3. Priključenje Jugoslavije EEZ-u dovelo bi do bržeg i masovnijeg povratka jugoslavenskih migranata	0.26693
4. Nove skupštine općina i općinske uprave temeljene na višepartijskim izborima više će se brinuti o interesima građana, posebno migranata	-0.25215
5. Privatni poduzetnici vrijedni su ljudi koji doprinose razvitku svoga kraja	0.23735
6. Uvođenje demokratskog višepartijskog sistema dovest će do većega i bržeg povratka naših migranata	-0.23513

Držimo da bi se vrijednosni sklop drugog faktora integralno mogao objasniti unutar sistemskom reformskom orijentacijom, orijentacijom koja prihvaća razvojne reforme unutar tadašnjeg još uvijek vladajućeg društveno ekonomskog sistema i izražava visoko zadovoljstvo sa već postignutim rezultatima tekućih društvenih reformi. Konsekventno tome blago se prihvaćaju i nove vrijednosti, pozitivan stav prema poduzetnicima i orijentacija prema priključenju EEZ-u, što bi, po priznanju ovih ispitanika, dovelo do bržeg i

masovnijeg povratka migranata. Za to nije potreban višepartijski sistem i nove općinske skupštine temeljene na njemu, mišljenje je istih ispitanika, što se očituje u blagom odbijanju (slaba korelacija) stavova pod brojem 4 i 6.

Jedino je prediktor – općina porijekla odbornika rezultirao supstancijalnom povezanošću sa faktorom II u regresijskoj analizi (korelacija je 0.408). Kako su Čakovčani u anketi navedeni pod brojem 2 – to izlazi da se oni znatno češće nalaze u grupi ispitanika zadovoljnih postignutim promjenama, što se može razumijeti.

Faktor III – Okrenutost poduzetništvu

1. Privatni poduzetnici sumnjivi su ljudi koji se bogate iskorišćavajući rad drugih	- 0.70322
2. U Jugoslaviji danas postoje zakonski uvjeti, ali je društveno politička situacija nesigurna za poduzetništvo	0.68575
3. Privatni poduzetnici vrijedni su ljudi koji pridonose razvitku svoga kraja	0.60116
4. Nove skupštine općina i općinske uprave temeljene na višepartijskim izborima više će se brinuti o interesima građana, posebno migranata	0.33074

Prvo, dakle, u ovom je faktoru snažno povezano odbacivanje negativnog suda o poduzetnicima iz vrijednosnog nasljeđa socijalističke dogmatike i, naravno, prihvaćanje pozitivnog suda o poduzetnicima. Svojevrсна *okrenutost poduzetništvu*, kao ključnom razvojnom momentu, indicirana je, kako pretpostavljamo ne samo visokom korelacijom sa dva eksplicitna stava o poduzetništvu, nego i uključivanjem u isti klaster i stava pod točkom 2 iz gornje liste. Njime se priznaje osiguranje osnovnih zakonskih uvjeta za razvoj poduzetništva, ali se istovremeno ističe da je društveno politička situacija nesigurna za poduzetništvo i stoga nestimulativna za poduzetnike. Mišljenja smo da u ovom kontekstu, blago očekivanu veću brigu o migrantima od demokratski izabраниh skupština općina, treba ponajprije razumijeti u smislu većih mogućnosti i za poduzetništvo.

Regresijska analiza ustanovila je slabu korelaciju *okrenutosti ka poduzetništvu* i općinskog porijekla odbornika. Pozitivni smjer veze ($k=0.286$) govori da je ovaj vrijednosni sklop nešto jače izražen kod Čakovčana nego Slunjana. Uvjetno bi se moglo pretpostaviti da je ustanovljena stanovita minimalna *sveza* i članstva u SK i obrazovanja.

Koeficijenti korelacije, naime, u pozitivnoj vrijednosti od 0.139 i 0.133, mogu indicirati, što je za očekivati, da su ne-članovi SK i obrazovaniji ispitanici ipak nešto skloniji poduzetničkoj orijentaciji.

Zaključak

U poslijeratnoj socijalističkoj Jugoslaviji vladajuća svijest o vanjskim migracijama (a onda i migracijska politika) postupno je evoluirala s općim društvenim razvojem. KPJ je izišla iz NOR-a i Revolucije s dogmatskim stavom o neprimjerenosti vanjskih migracija "izgradnji socijalizma" i njihovu isključivo *političkom* karakteru. S razvojem samoupravljanja i posebno Privrednom reformom 1965. granice su otvorene i koncipiran je novi model socijalističke migracijske politike, koji je počivao na tada općeprihvaćenoj pretpostavci o privremenosti suvremenih migracija i ideološkoj konstrukciji o migrantima kao

integralnom dijelu jugoslavenske radničke klase. Uoči aktualnih društvenih promjena u zemlji vladajuća je svijest dalje evoluirala u pravcu pragmatizma, prihvaćanja realnosti vanjskih migracija kao složenoga međunarodnog društvenog procesa s vlastitim zakonitostima. Istovremeno je reformskim zahvatima širen prostor za aktivni povratak migranata, za njihovu privatnu inicijativu i kapital kao važnih pokretača društveno-ekonomskog razvoja.

Evolucija stavova ogleda se i u stavovima anketiranih odbornika u skupštinama općina Čakovca i Slunja, posebno članova SK, prema vanjskim migracijama i (lokalnom) društvenom razvoju. Istovremeno, s prodorom političkog pluralizma i otvorenim nastupom tadašnje političke opozicije u Hrvatskoj javlja se nova migracijska orijentacija koja je pregnantno iskazana sintagmom o "iseljenoj Hrvatskoj" koja kritički pogađa dotadašnju socijalističku migracijsku politiku.

Relativna većina odbornika realno je ocijenila da su vanjske migracije imale korisnih i štetnih posljedica za razvitak njihova kraja, a tek neznat. a manjina ponajprije nalazi u njima negativne razvojne efekte. U skladu s uvodnom raspravom ustanovljeno je da članovi SK znatno češće ocjenjuju društveno-ekonomske efekte vanjskih migracija korisnim nego ne-članovi. S druge strane, dvije trećine ne-članova u odnosu na manje od polovice članova SK računa na značajniji priljev migracijskog kapitala u njihovu općinu. Međimurci su u tome, prema očekivanju veći optimisti. U velikoj većini odbornici su suglasni da će se migracijski tokovi nastaviti i u neposrednoj budućnosti i pretpostavljaju da će odlaziti ponajprije stručnjaci pa migrantska djeca i nekvalificirani radnici. Istovremeno više od polovice ispitanika ne računa više s nekakvim općim povratkom prve generacije migranata, nego s djelomičnim i uvjetnim, i u tome su Slunjani veći pesimisti. Kad je riječ o tzv. drugoj generaciji velika je većina odbornika mišljenja da će se vratiti tek manji dio. Odbornici, posebno slunjski, pokazali su se, dalje, češće nezadovoljni nego zadovoljni migracijskom politikom općina za koju su i sami odgovorni. Čakovečki odbornici, pak, prednjače u uvjerenju, koje dijeli izrazita većina svih ispitanika, da se stvarno može više učiniti za povratak migranata, čime anticipiraju migracijsku politiku nove hrvatske vlade.

Faktorska analiza jedne skale stavova Likertova tipa izlučila je na kraju tri faktora, odnosno tri tipa vrijednosnih orijentacija među odbornicima glede vanjskih migracija i društvenog razvoja: I – okrenutost daljnjim promjenama, II – zadovoljenje postignutim promjenama i III – okrenutost poduzetnosti.

LITERATURA

1. Abadan-Unat, Nermin; Keles, Rusen; Pennix, Rinus; Renselaar, van Herman; Velzen, van Leo; Yenisey, Leyla. *Migration and Development*. Ankara: Ajans-Turk Press.
2. Bohning W.R. "Ekonomske učinci zapošljavanja stranih radnika s osobitim osvrtom na tržište rada zapadnoevropskih postindustrijskih zemalja". *Rasprave o migracijama*, sv 3 i 4, Centar za istraživanje migracija, Zagreb, 1974.
3. Castles, Stephen. *Here for Good, Western Europe's new ethnic minorities*. London and Sydney: Pluto press, 1984.
4. Korner, Heiko; Mehrlander, Ursula. "New Migration Policies in Europe. The Return of Labor Migrants, Remigration Promotion and Reintegration Policies", *International Migration Review*, 20/1986, No.78.
5. Mesić, Milan. "Konstituiranje radničke klase Jugoslavije", *Revija za sociologiju*, XVII/1987, br. 1/2.

6. Mesić, Milan. "Radni migranti i društveni razvoj – istraživanje u dvjema općinama", *Migracijske teme*, V/1990, br.2, str. 141-155.
7. Mesić, Milan. "Stavovi migranata o situaciji u Jugoslaviji i integraciji u Evropu – faktorska analiza", *Revija za sociologiju*, 1990, br. 1, str. 69-81.
8. Nikolić, Miodrag. "Pozitivne i negativne implikacije zapošljavanja u inostranstvu i moguća rešenja", *Marksistička misao*, Beograd, 1977, br. 3, str. 170-180.
9. Nikolinakos, Marios. *The Concept of the "European South" and the North-South Problem in Europe*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin, 1975.
10. *Praxis*, 1968.
11. Rusell, King; Mortimer, Jill; Strachan, Alan; Viganola, Annamaria; "Emigrazione di ritorno e sviluppo di un comune rurale in Basilicata", *Studi emigrazione*, 1985, No. 78.
12. Shaw, Paul R. *Migration Theory and Fact*. Philadelphia: Regional Science Research Institute, 1975.
13. Tapinos, Georges. "Mikroekonomske odrednice i makroekonomski učinci vanjskih migracija", *Rasprave o migracijama*, sv. 43, Zagreb, 1978.

COMMITTEE MEMBERS ON MIGRATION AND DEVELOPMENT

SUMMARY

In the introductory part of the paper a critical review is given on the evolution of dominant notions regarding external migration. These are encountered also in the attitudes of queried committee members of the communal assemblies of Čakovec and Slunj. A questionnaire survey on migration and social development was conducted in March 1989, as part of the middle-term research project "External Migration and Social Development". Besides noting an evolution of attitudes concerning external migration – especially the attitudes of communist party members – according to the author the survey recorded the reflex of a new value orientation in regard to migration, which has been making itself apparent together with the current democratic changes in Croatia. This orientation was meaningfully expressed in the syntagma "Croatia abroad". Using batteries of questions the respondents' attitudes on migration and local development, local migration perspectives and return migration were tested. Finally, with the help of a scale of opinions of the Likert type, three factors – i.e. three types of value orientations of the respondents in regard to external migration and development – were constructed: I – orientation towards further changes, II – satisfaction with achieved changes, and III – orientation toward enterpreneurialism.